

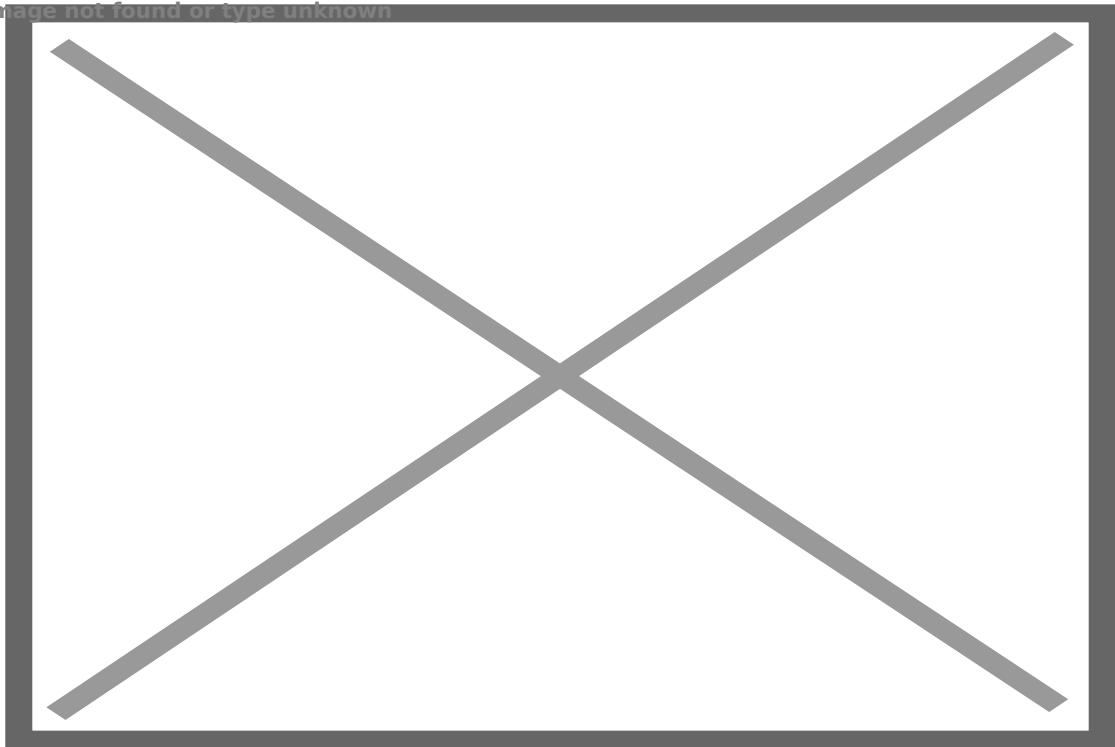
Hãy để lương tâm lên tiếng!

16:22 13/05/2022

Tác giả: Thế Anh

Bảo vệ thông tin và hình ảnh cá nhân trên truyền thông là một trong những vấn đề luôn được đặt ra trong thực tiễn hoạt động báo chí lâu nay. Tuy nhiên, trong bối cảnh bùng nổ mạng xã hội và báo chí đa phương tiện, đa nền tảng hiện nay, tình trạng vi phạm quyền nhân thân về hình ảnh trên báo chí nói riêng, truyền thông đại chúng nói chung vẫn còn xảy ra và có nhiều biểu hiện phức tạp.

Image not found or type unknown

Không phải ngẫu nhiên mà trong nhiều nền báo chí, việc khai thác hình ảnh nhạy cảm trên các phương tiện truyền thông gần như bị cấm.

Xin bắt đầu từ một số tình huống

Mới đây, một nam sinh trường THPT chuyên Hà Nội để lại thư tuyệt mệnh, leo ra ban công rồi sau đó rơi xuống đất từ tầng 28 của một tòa chung cư xuống đất dẫn tới tử vong. Câu chuyện đau lòng này được nhiều cơ quan báo chí tiếp cận đưa tin và phân tích dưới nhiều góc độ. Tuy nhiên, có một số tờ báo điện tử khi thông tin về vụ việc đã công bố đoạn video ghi lại sự việc và bức thư tuyệt mệnh nam sinh để lại. Clip và hình ảnh thư tuyệt mệnh cũng bị chia sẻ chóng mặt trên mạng xã hội khiến người thân trong gia đình nạn nhân phải lên tiếng van xin mọi người dừng lại.

Cuối năm 2020, nghệ sĩ C.T. bất ngờ qua đời vì đột quy, khi tang lễ chưa diễn ra, đã có những người mang thiết bị đến bệnh viện rồi qua trung tâm pháp y, nơi đặt thi hài, để cố ghi lại cận cảnh hình ảnh người quá cố và livestream trên mạng xã hội. Một vài trang báo mạng đưa lại thông tin ấy để phê phán nhưng, không biết vô tình hay cố ý, cũng dẫn lại các video clip liên quan.

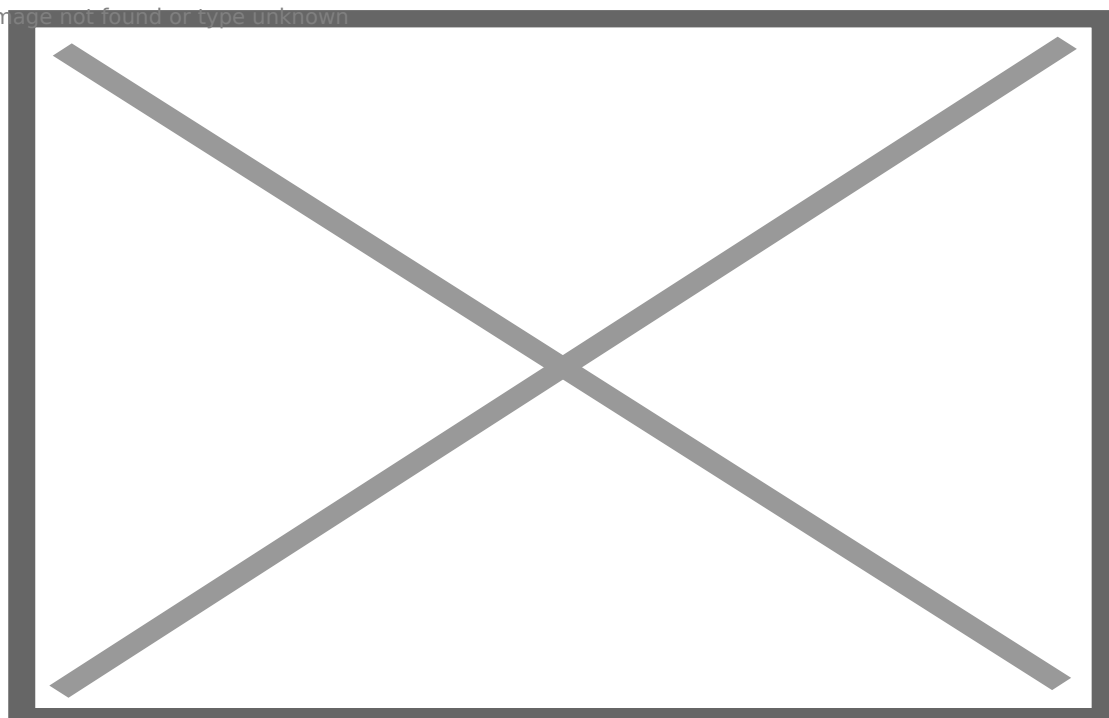
Vài tháng trước đó, những hình ảnh người dân vùng bão lũ miền Trung xếp hàng với vẻ mặt đau khổ, hốc hác, áo quần xộc xệch, nhàu nhĩ chờ được phát tiền, phát quà cứu trợ xuất hiện trên nhiều tờ báo và rất nhiều trang mạng xã hội của cá nhân, fanpage của tổ chức... trong nỗ lực kêu gọi cộng đồng đóng góp cứu trợ miền Trung

Cũng năm 2020, vào tháng 7, ca mổ nổi tiếng tách 2 bé gái Trúc Nhi và Diệu Nhi tại Bệnh viện Nhi đồng TP. Hồ Chí Minh được tường thuật trên nhiều tờ báo chính thống và mạng xã hội, trong đó, có không ít kênh đã đưa những hình ảnh cận cảnh và chi tiết về quá trình tách rời 2 bé song sinh này. Khi tường thuật ca mổ, có phóng viên báo chí chọn bấm máy cảnh bố mẹ của hai bé che mặt khóc v.v..

Gây tổn thương người trong cuộc

Những hình ảnh vi phạm quyền nhân thân, vi phạm sự riêng tư của nhân vật như thế được người làm báo nhân danh yêu cầu phục vụ cộng đồng (hoặc những mục tiêu to tát hơn nữa) để biện hộ. Tất nhiên, ai trong chúng ta cũng đồng ý rằng, thông tin về ca mổ tách đôi cặp song sinh như một thành tựu của y học Việt Nam là yêu cầu truyền thông mà hầu hết các cơ quan đều mong muốn phục vụ công chúng tốt nhất, nhanh nhất. Hoặc thông tin về những giờ phút cuối cùng của một nghệ sĩ được đồng đạo công chúng hâm mộ; thông tin về những nỗi thống khổ của bà con miền Trung trong thiên tai, lũ lụt, sạt lở đất... cần được đến với cộng đồng để chia sẻ nỗi đau, để kêu gọi sự chung tay góp sức v.v.. Những mục đích ấy đều rất tốt đẹp, rất cao cả. Nhưng, có hàng trăm cách tiếp cận đề tài và chọn lựa hình ảnh, có rất nhiều thủ pháp về xử lý hình ảnh để tránh làm tổn thương phẩm giá cho đối tượng được phản ánh, cho những người liên quan.

Image not found or type unknown

Ảnh minh họa.

Người làm truyền thông có bao giờ đặt câu hỏi từ vị trí của những người trong cuộc chưa? Đồng bào đi nhận cứu trợ có muốn gương mặt của mình bị đưa lên báo, lên mạng với tình cảm thương hại như thế không? Gia đình, bạn bè của người nghệ sĩ quá cố có ai muốn hình ảnh cận cảnh của ông tại nhà xác được đưa lên truyền thông không (nghệ sĩ vốn bình thường có hình ảnh lung linh trên sân khấu, màn ảnh)? Nếu được hỏi, những người trong cuộc chắc chắn không đồng ý cho đăng, cho phát những video, ảnh chụp đó.

Một đứa trẻ vị thành niên hôm nay mất cả cha lẫn mẹ vì Covid-19 có thể chưa hiểu nhiều về quyền nhân thân về hình ảnh của mình, nên em không ngăn cản, không từ chối khi các nhà báo chụp

ảnh, quay phim và đưa tin (như bệnh nhân số 91, viên phi công người Anh đã từng thắng thần tử chối). Nhưng thử hình dung, 5 – 10 năm sau, khi em trưởng thành, liệu em có vui được không khi hình ảnh giọt nước mắt của em vẫn trôi nổi trên mạng. Cuộc đời vẫn xoay, mọi sự đều sẽ khác, ai trong chúng ta cũng có những khoảnh khắc, những ký ức mà mỗi người không muốn nhắc đến, những mong nó luôn ngủ yên.

Trong giây phút tuyệt vọng vì không thở nổi, một sản phụ đã buột miệng nói với bác sĩ rằng cho em bỏ thai, cái thai chèn làm em không thở được. Bác sĩ giải thích không phải đâu em, do Covid-19 tấn công phổi nên em khó thở, không phải do em bé đâu. Những chi tiết riêng tư như vậy khi bị đưa lên màn ảnh nhỏ có thể gây xúc động, gây ám ảnh cho hàng triệu khán giả, tạo được hiệu quả truyền thông nhất định, nhưng, về sau, nhiều năm sau nữa, người mẹ đó nếu còn sống, sẽ đối diện thế nào với gia đình, với người thân quen, và với cả chính lương tâm mình. Khi đứa bé lớn lên, câu chuyện mẹ từng có ý nghĩ bỏ mình để giữ mạng sống (dù là trong khoảnh khắc đối mặt với cái chết) vẫn còn “bằng chứng” trên Internet, đứa bé ấy sẽ cảm thấy, sẽ nghĩ thế nào?

Nhiều bệnh nhân giữa đại dịch Covid-19 tại bệnh viện đã chiến hay các khu hồi sức chữa trị sẵn sàng cho nhà báo chụp ảnh, ghi hình tác nghiệp có thể chưa lường hết những ám ảnh về sau. Không ai muốn nhớ lại những hình ảnh của mình và của người thân mình trong thời khắc cận kề cái chết, trong nỗi đau tột cùng, trong nỗi sợ hãi khủng khiếp ấy. Và tất nhiên, họ càng không muốn những hình ảnh ấy bị trôi nổi trên truyền thông, trong những kho tư liệu khi đại dịch Covid-19 đã trở thành ký ức.

Internet giữ lại tất cả, những hình ảnh, thước phim trên báo chí, truyền hình thời đa nền tảng này không ai xóa được. Cho nên - đôi nơi đôi lúc - khi nhà báo cố gắng mô tả đến tận cùng sự thật thì họ cũng - có thể là vô tình - gây tổn hại đến sức khỏe tinh thần và quyền riêng tư của nhân vật, thậm chí, vô tình ứng xử nhẫn tâm với nhân vật và gia đình, người thân của họ.

Công chúng báo chí cũng bị tổn thương

Nhưng không chỉ có người trong cuộc, những hình ảnh nhạy cảm nếu không chọn lọc kỹ càng, công chúng truyền thông cũng sẽ bị sốc khi xem.

Năm 2017, một tai nạn thương tâm đã xảy ra tại lễ hội chợ trâu Đồ Sơn (Hải Phòng): Con trâu chơi số 18 của ông Đ.X.H bất ngờ quay ra tấn công chủ. Ông H. bị thương nặng và sau đó tử vong. Khoảnh khắc con trâu điên húc văng ông H. lên không trung và sau đó húc liên tục nhiều lần nữa đã được các ống kính chuyên nghiệp lẫn không chuyên ghi lại dưới dạng video và ảnh tĩnh. Cảnh

tượng kinh hoàng và đau lòng ấy ban đầu xuất hiện trên mạng xã hội nhưng sau đó đi vào báo mạng, báo in và truyền hình ngay khi nhà báo lên tiếng về việc xóa bỏ những lễ hội còn yếu tố bạo lực. Trong những ngày tang gia bối rối của gia đình nạn nhân, đoạn video đó cũng được phát nhiều lần trên một số kênh truyền hình để minh họa cho các tin, bài liên quan trong những chương trình thời sự, chuyên đề...

Nhiều hình ảnh ghi cận cảnh các bệnh nhân Covid-19 và thân nhân họ trong những giây phút cận kề cái chết trên những phim tài liệu, phóng sự truyền hình gần đây cũng gây sốc cho nhiều người. Theo khảo sát của nhóm sinh viên Khoa Báo chí – Truyền thông (Đại học KHXHNV TP.HCM), 24% số khán giả cho biết là bị sốc, “không chịu đựng nổi”, “không xem tiếp được” vì “cái cảm giác hoảng sợ, tuyệt vọng của bệnh nhân hay đau buồn, mất mát, tiếc nuối của người thân trong phim quá ám ảnh”.

Không phải ngẫu nhiên mà trong nhiều nền báo chí, việc khai thác hình ảnh nhạy cảm như chết chóc, bạo lực, máu me, chuyện đau khổ và khoảnh khắc riêng tư... trên các phương tiện truyền thông gần như bị cấm.

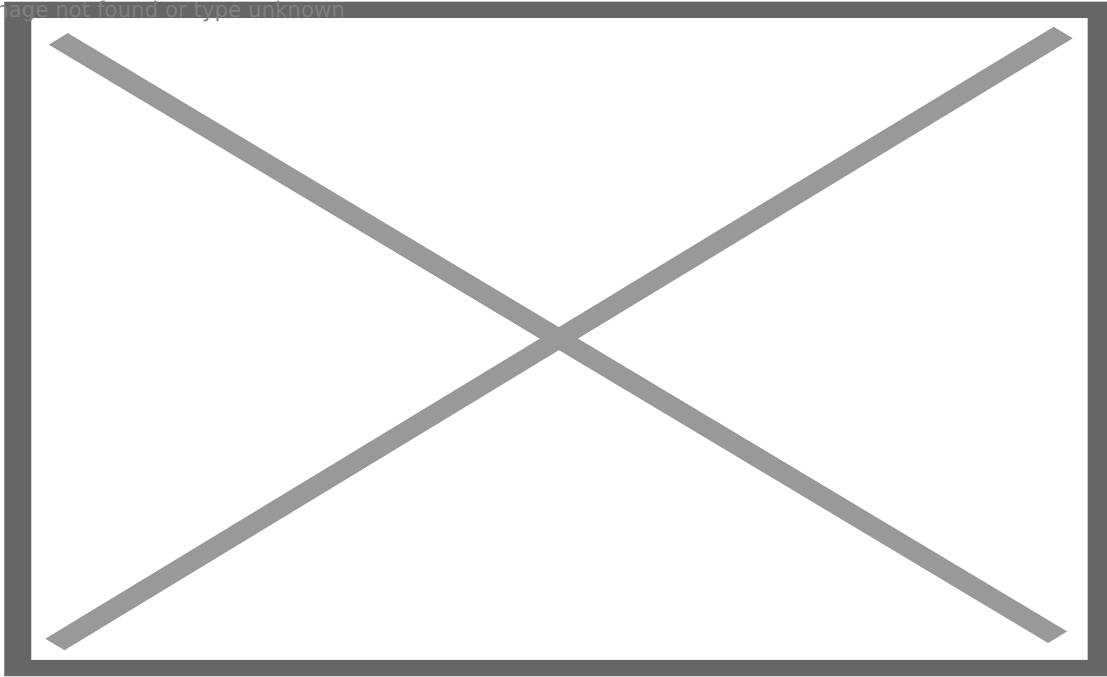
Thử gõ vào ô tìm kiếm trong công cụ Google chuỗi “Tsunami in Japan” (sóng thần ở Nhật Bản) và chọn phần tìm kiếm hình ảnh, bạn sẽ bắt gặp hàng ngàn bức ảnh về sự kiện động đất sóng thần ở Nhật Bản năm 2011. Hầu hết các bức ảnh này đều diễn tả sự tàn phá kinh hoàng, sự mất mát lớn lao của người Nhật sau thiên tai như cảnh đường sá hư hỏng, nhà đổ, máy bay, ô tô bị hư hại, những gương mặt thẫn thờ... tuyệt nhiên không có máu me, thi thể người (trận động đất này cướp đi sinh mạng của 15.893 người).

Năm 2018, ở Thái Lan, câu chuyện giải cứu đội bóng thiếu niên Lợn Hoang mắc kẹt 10 ngày trong một hang động được cả thế giới quan tâm. Người Thái dùng những thiết bị hiện đại như tàu ngầm mini, mời cả những chuyên gia lặn nổi tiếng khắp thế giới từ Úc, Canada, Mỹ tới tham gia giải cứu. Nhưng hàng trăm nhà báo khắp thế giới theo dõi đưa tin về sự kiện này không có được một tấm hình nào của những đứa trẻ. Chúng ta không hề thấy hình ảnh các em trên báo chí.

Ngày 13/6/2021, trên sân cỏ EURO 2020, trong trận đấu gặp Phần Lan, đội trưởng Christian Eriksen của Đan Mạch bất ngờ đổ gục xuống sân vì đột quy ở phút 43. Trong khoảnh khắc cấp cứu cầu thủ này, những đồng đội của anh đã đứng vây quanh để che ống kính truyền hình và khán giả trên sân. Thậm chí khi người vợ của Eriksen xuống sân, cô cũng được đồng đội anh dìu đi, không để phải nhìn thấy tình trạng của người chồng lúc ấy. Cách ứng xử của các cầu thủ Đan Mạch cho thấy,

họ vừa tôn trọng quyền riêng tư về hình ảnh của người đội trưởng mình, đồng thời, vừa tôn trọng khán giả - người hâm mộ trên sân cũng như trên toàn thế giới.

Image not found or type unknown

Ảnh minh họa

Nguyên tắc nào cho chọn lựa?

Báo chí thế giới trong thiên tai, thảm họa, đại dịch cũng chú trọng mục tiêu cứu người, vì con người nhưng không lấy đi của họ sự bình yên và tự do cá nhân.

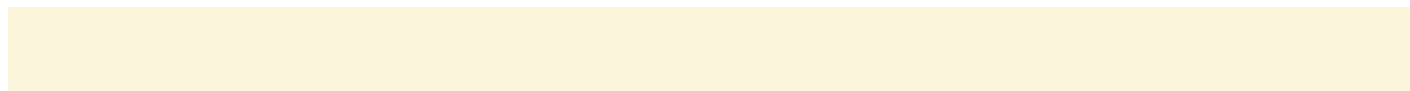
Khi rơi vào thảm họa như bị sạt lở đất hoặc phải đặt nội khí quản cấp cứu vì Covid-19, đối mặt với cái chết, với nỗi sợ hoặc với cái đói dài ngày, người ta dễ có những hành động, ứng xử khác với bình thường. Tuy nhiên, khi mọi sự trở về bình thường, không ai muốn nhắc lại những hành động đó bằng lời nói, văn bản, hướng chỉ là hình ảnh, video. Khi đưa tin về bão lụt, sạt lở đất, Covid-19, người làm truyền thông nào cũng muốn khắc họa cái hậu quả khốc liệt, khắc nghiệt của nó bằng những hình ảnh chân thực. Nhưng mục tiêu ấy không đồng nghĩa với việc khai thác những hình ảnh nhạy cảm về cá nhân con người trong sự kiện.

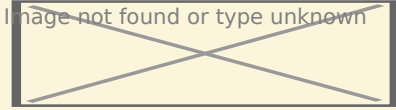
Công chúng truyền thông cần được thỏa mãn nhu cầu thông tin và thông tin báo chí phải tác động mạnh đến cảm xúc của họ không chỉ qua văn bản, lời nói, mà còn có hình ảnh trực quan. Tuy nhiên, hình ảnh người chết đói, hình ảnh người bị tai nạn giao thông, hình ảnh nạn nhân thiên tai - hỏa hoạn, hình ảnh người chết trong chiến tranh v.v.. đăng hay không đăng; đăng như thế nào là hợp lý (cỗ cảnh nào, góc máy nào, có làm mờ không v.v..) cần được cân nhắc trong từng tình

huống cụ thể. Bởi đây là những câu hỏi không dễ trả lời. Giữa hiệu quả tác động của bức ảnh, video clip và sự chịu đựng của những cá nhân có liên quan, và sự chịu đựng của công chúng không phải lúc nào cũng có thể đo lường rạch ròi.

Việc sử dụng hình ảnh của cá nhân phải được người đó đồng ý. Sử dụng hình ảnh của người khác chưa có sự đồng ý của họ (hoặc người đại diện theo pháp luật) chỉ được phép khi quyền dân sự của cá nhân được ưu tiên cho lợi ích quốc gia, dân tộc, cộng đồng.

Quyền riêng tư về hình ảnh cá nhân xét cho cùng là quyền sống, quyền không bị ai làm phiền. Pháp luật của chúng ta không chỉ bảo vệ tính mạng của con người mà còn bảo vệ các giá trị như danh dự, uy tín, nhân phẩm, quan hệ gia đình cho từng thành viên xã hội. Tuy nhiên, trong hoạt động báo chí, ở một số trường hợp, bảo vệ quyền riêng tư về hình ảnh cá nhân có thể xung đột với quyền tự do báo chí.

Vì những mục tiêu lợi ích quốc gia, dân tộc, cộng đồng, nhà báo có thể được phép khai thác những hình ảnh, thông tin cá nhân, nhưng trong phần lớn trường hợp, cần phải có sự chấp thuận bằng văn bản của nhân vật. Nhưng ngay cả khi nhận được sự đồng ý từ nhân vật thì nhà báo, những người thực hiện nội dung cũng cần cân nhắc thật kỹ, và nhìn chung, cố gắng không nên tiết lộ thông tin hình ảnh cá nhân của họ thông qua các thủ pháp như che mặt, làm méo tiếng, khai thác cảnh rộng hoặc ghi hình từ sau lưng v.v.. để không thể nhận dạng được. Cũng cần chú ý thêm rằng, nhân vật của báo chí có thể không nắm bắt cận kề về quyền riêng tư và quyền bảo mật thông tin của bản thân, không hiểu rõ cấu trúc vận hành của bộ máy báo chí - truyền thông đại chúng, từ đó không nhận thức đầy đủ những ảnh hưởng, hệ quả tiêu cực mà việc bị tiết lộ thông tin trên truyền thông có thể gây ra cho họ trong tương lai. Chưa có một nguyên tắc chung nào cho sự chọn lựa nhưng người làm báo phải đo lường được những tổn thương mà nhân vật của mình, công chúng của mình sẽ trải qua khi tiếp nhận thông tin liên quan đến họ trên truyền thông. Một tác phẩm báo chí có tác động tốt nhưng xâm phạm vào nỗi đau cá nhân, những chuyện riêng tư cá nhân luôn trở thành vấn đề tranh cãi. Ranh giới giữa trách nhiệm thông tin và xâm phạm quyền riêng tư đôi lúc rất mong manh. Và ở đây, khía cạnh đạo đức báo chí sẽ được đặt ra. Mục tiêu giáo dục, thông tin vì cộng đồng của tác phẩm báo chí chỉ có thể thực hiện tốt nếu nhà báo biết cân nhắc đến quyền lợi của nhân vật, nhất là những đối tượng dễ bị tổn thương. Nhà báo phải xem sức khỏe tinh thần của nhân vật, quyền riêng tư, đời sống của nhân vật đáng giá hơn việc công bố tác phẩm. Trong hầu hết các trường hợp, hãy để cho lương tâm mình lên tiếng cân nhắc: nên hay không nên. Và đó cần được xem là một nguyên tắc quan trọng.

ThS Phan Văn Tú

©Tạp chí Người Làm Báo số 459 - Tháng 05/2022

Link bài viết: <https://nguoi lambao.vn/public/hay-de-luong-tam-len-tieng>